

Čudež v nič razdejan.
Nad opustele soline,
v gluha okna praznine
vrni se, lepi dan!

Karantanske (vendarle) pozitivnejše metamorfoze?

Janko
Jeri

Nekaj dejstev, misli, mnenj ob zadnjih dogodkih

Kroniko piše samo tisti, ki mu je
pomembna sedanost.«

(J. W. Goethe, Maximen und Reflexionen)

Pogostokrat nas prevelika zaverovanost v trenutne, dnevne konflikte in križpotja zavede, da pozabimo na »korenine« posameznih pojavov in procesov. Neizbežna posledica tega je, da postanejo naša vrednotenja enostranska, da puščajo v nemar pomembnejše razsežnosti posameznih vprašanj in kar je pri tem najslabše — utegnejo nas zapeljati na stranpota in tako je do napačnih posploševanj in sklepanj le še korak. Ne samo za koroško manjšinsko vsakdanjost, marveč za odprta vprašanja naših rojakov prek mejá matične dežele sploh je nujno stvarno upoštevati vsaj osrednje prvine (sicer polne muk) geneze razdobja med vojnama, saj si brez tega ni mogoče izoblikovati bolj globinske podobe ne le o sedanji vsebinski ravni (kvaliteti) splošnih narodnostnih razmer, ampak tudi (kar je še važnejše) pravilno, kolikor toliko vsestransko ovrednotiti domet in morebitne posledice tudi sedanjih, najnovejših pobud in predlogov.

Pričujoča uvodna digresija sicer ni povsem neposredno povezana z našo današnjo temo, a je v marsikaterem oziru zanimivo ponazorilo stisk, dvoumnosti, hipokrizije tako imenovane manjšinske politike (splošna označba) iz komaj minulega razdobja. Razen tega pa je spričo posledic prenekatera ugotovitev iz tega časa veljavna še danes. V mislih imam že več kot štirideset let staro razpravo »Pravna podlaga zaščite manjšin«, v kateri L. Pitamic razčlenjuje zakonitosti in stranpota manjšinskega varstva po koncu prve svetovne vojne. Kot osrednjo hibo je namreč podčrtal dejstvo, da je že takrat vladala glede teh vprašanj, kakor je zapisal, »velika materialna neenakost«, pri čemer je plediral, »da ni samo zahteva pravičnosti, temveč tudi interes ohranitve miru, da se manjšine vsaj v Evropi, ki je na svojo civilizacijo tako ponosna (včeraj in danes — op. J.J.), povsod zaščitijo.«

Čemu to obnavljam? Avtor se je namreč že v tridesetih letih, sklicujoč se na pravne argumente, zavzel za vsebinsko enakovredno ravnanje (tretman) narodnostnih manjšin v evropskem prostoru, vendar pa danes, se pravi četrto stoletja po koncu druge svetovne vojne, ta cilj še zdaleč ni do-

sežen. V našem majhnem srednjeevropskem trikotu srečanja treh jezikov, civilizacij in kultur, žal, še vedno nimo dosegli ravni, ko bi vsaj približno enako ravnali z manjšinami, za kar je dokaj drastičen primer ne samo različen pravni in dejanski status naših rojakov v Italiji, če sploh opustimo primerjavo njihovega splošnega položaja s stopnjo manjšinskega varstva, ki jo trenutno uživajo koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki. Še posebej za profesorja prava je zanimiva sklepna misel iz prej citirane razprave, ki ponazarja takratno (pa tudi danes še ne povsem premagano) nemoč prava, da bi bil kos temeljnim manjšinskim dilemam. Značilno je namreč, da je sicer svoja pretežno pravna izvajanja sklenil s pozivom na etična načela »ljubezni do bližnjega in spoštovanja njegovih čustev«.

In kako je bilo na Koroškem? Namenoma se bom oprl na razpravo iz štiridesetih let drugega vidnega slovenskega pravnikarja R. Kyovskega (Priponbe k načrtu avtonomije za Slovence na Koroškem, sedem nadaljevanj v Sodobnosti leta 1940). Bistveno je bilo po njegovem mnenju, da se je pri reševanju manjšinskega vprašanja (po prvi svetovni vojni — op. J. J.) pokazala že takoj v začetku neenakost, ki je morala kasneje dovesti do zloma tako imenovanega ženevskega sistema manjšinske zaščite. Takrat smo imeli dve kategoriji držav — prve, ki so morale s posebnimi pogodbami prevzeti mednarodno zajamčeno zaščito manjšin, in druge, ki niso bile vezane na nikakršne formalne obveznosti, razen na platonične izjave svojih državnikov, kakor pravi R. Kyovsky, v smislu »high european education«, »beau passe« in podobnih. Sicer so pa že takrat teoretiki manjšinskega prava skušali razlike med posameznimi manjšinami, kakor navaja Kyovsky, zakriti z raznimi delitvami manjšin v »prave« in »neprave«, »raztresene«, »močne« in »slabotne«, »zaščitene« in »nezaščitene« manjšine, kar je dalo povod za razne teoretične kontroverze. Tudi danes se namreč srečujemo s podobnimi rezervacijami, ko so nekateri manjšinam velikih, denimo »zgodovinskih« narodov, pripravljene priznati zvrhano mero posebne zaščite, medtem ko se naj bi majhni, manj bogati in sploh slabotnejši zadovoljili z drobtinicami, parcialnimi, zvečine oktroiranimi rešitvami, kakršne jim vsiljuje tako imenovani večinski narod.

Zaradi splošne komparacije še beseda, dve o kulturni avtonomiji za koroške Slovence (1927), ki so jo takrat skušali nemški publicisti prikazati kot pobudo za »vzorno rešitev narodnostnega vprašanja«. Ne da bi se spuščali v podrobnosti te sicer vsebinsko (dejanski obseg posebnega manjšinskega varstva) razmeroma dokaj skromne zamisli, vendar je posebej značilno, da je bil ta zakonski osnutek predložen brez dogovora, sporazuma z zakonitimi zastopniki koroških Slovencev. Drugi, tudi za poveljne razmere zanimiv element pa je v tem, da je ta načrt sprejel čisto izpovedno načelo, po katerem bi se naj pripadnost k slovenski narodni skupnosti odločala po svobodni izjavi posameznika, čeprav se ni celo tako močna narodna skupina takratnih sudetskih Nemcev, kakor utemeljuje Kyovsky, ki se niti po svojem številu niti po svoji gospodarski moči in iz nje izvirajoči narodni zavesti ne da primerjati s Slovenci na Koroškem, zadovoljila z izpovednim načelom, temveč je zahtevala jamstva za objektivno ugotavljanje narodne pripadnosti. Po podrobni analizi načrta avtonomije Kyovsky ugotavlja med drugim, da v celotnem osnutku ni bilo sledu o kaki avtonomiji in da oblastniki tega vprašanja sploh nikoli niso nameravali pošteno rešiti.

Že teh nekaj historičnih fragmentov je dovolj za diagnozo izvorov klic notranjih, psihološko-mentalnih frustracij (od katerih se ni še do danes opomogel) našega koroškega rojaka. Če bi poskušali napraviti test, sem zapisal pred leti (Sodobnost, št. 10, 1966), prodreti v strukturo teh pojavov, si ni težko zamisliti, koliko moralnih, intimnih stisk, kriz vesti so morali ti ljudje premagati v vsakdanjem življenju, spričo nenehne žgoče nervoze razpetosti med domačim, v širšem pomenu te besede, in tistim, ki jih je kot plaz zasipal od zunaj. In če k temu dodamo še najbolj raznotere odtenke manjvrednostnega razpoloženja, ki ima vrhu drugega korenine še posebej v številnih vidikih gospodarske in socialne odvisnosti, smo vsaj približno začrtali diagram notranje razklanosti sodobnega koroškega slovenskega človeka, pripadnika »boječega ljudstva«, kakor ga je krstil pisochi izobraženec iz mlajše slovenske koroške generacije. Največjo krivdo za tako stanje, je ugotovil letos na mladinskem seminarju v Dobrli vasi mladi koroški pravnik M. Grilc, ima slab gospodarski položaj. »Slovenci so bili v zgodovini vselej gospodarsko odvisni, in to so zvečinoma še danes. Kmetje, ki so relativno odvisni, vendar gospodarsko slabi, sploh nimajo prihodnosti. Zelo slaba industrija je povsem v rokah večinskega naroda in nikaka ni redkost, da delodajalci izvajajo gospodarski pritisk, da bi izsilili odločitve posameznikov, ki niso v prid slovenski narodni skupnosti. Povrh vsega se čuti pred vsakim ljudskim štetjem — in to bi bilo tudi pri tajnem ugotavljanju manjšine — množična propaganda nemškonacionalističnih krogov, ki je usmerjena proti prizadevanju posameznikov zavoljo pripadnosti k slovenski manjšini.«

Analiza pripadnika manj odtujenega, mladega rodu razkriva, kje so osrednji, latentni vzroki razmeroma hitrega narodnostno odtujevalnega procesa (asimilacije) v povojnih letih. Redni popisi prebivalstva v povojnih letih (1951, 1961 in 1971) to le s svojo povsem svojevrstno števno metodo (leta 1951 so operirali kar z desetimi jezikovnimi kategorijami) le še statistično in formalno sankcionirajo. Tako D. Druškovič (Nekaj vprašanj koroških Slovencev, Naši razgledi, št. 5, 1972) primerjalno navaja, da so leta 1951 glede na jezikovne kategorije ugotovili na Koroškem 42.059 Slovencev, deset let pozneje 25.472 in leta 1971 na osnovi preliminiranih časnikarskih podatkov 27.450. Novejša slovenska strokovna analiza (indirektna metoda) pa ugotavlja za ozemlje dvojezičnega šolstva za leto 1951 48.401 in za vso Koroško najmanj 53.805 slovensko govorečih oseb, pri čemer je upoštevano tudi narečje oziroma bilingvalna usposobljenost. Ves splet glede kvalitete, opozarja avtor, ne navaja koroških Slovencev samo k nezaupanju ali k odločnemu odklanjanju, da bi posebej ugotavljali njihovo število, ne daje le manipulativnih možnosti silam, ki niso naklonjene koroškim Slovcem in ne omogoča le izgovorov za neuresničevanje manjšinskih varstvenih določil, temveč dopušča podmeno, da gre za nepretrgano strateško težnjo, ki po uradni statistični poti postopno minimizira slovenski živelj na Koroškem.

Še kratek pripis h kompleksnemu vprašanju asimilacije: povsem nesprejemljiva je namreč teza, da je že po nekakšni »sili vsakdanjih razmer«, objektivni nujnosti manjšini usojeno, da postopno slabi in nazaduje. Tak pristop pa po mojem trdnem prepričanju ni niti strokovno niti politično sprejemljiv. V sodobnih razmerah namreč nikakor ni moč govoriti o kaki »spontani asimilaciji« ali podobnem, saj tega tudi ne priznava sodobna manjšinska doktrina; obstaja le lestvica bolj ali manj posrednih in neposrednih

pritiskov večine na manjšino, kar priznavajo tudi novejšje strokovne sociološke raziskave.

Na ljubljanskem simpoziju OZN (1965) sem zagovarjal tezo, da je treba predvsem ustvariti takšne splošne razmere, da pripadnik manjšine ne bo občutil niti najmanjšega strahu ali nelagodja, če se izjavi, da pripada opredeljeni manjšinski skupnosti. Ustvariti je treba zares in dejansko take »normalne« razmere, vzdušje, da bi se manjšina počutila resnično svobodno in enakovredno. Ob tem sem izrecno opozoril, da to nikakor ne pomeni zagovarjati izolacionizem. Nasprotno, menil sem (delikatno vprašanje lojalnosti), da se lahko edino dejansko enakopravna manjšina konstruktivno odpira proti večini in tako bogati skupno življenje. Ob vsem tem bi le vnovič podčrtal kardinalno dejstvo, da je predvsem od širokosrčne strpnosti (Standpunkt der grössten Grosszügigkeit), razumevanja in dejanske dobre volje (politične in druge) večinskega naroda odvisen splošni status manjšinske skupnosti.

Spričo trenutnih (mnogih in zapletenih) socialnih, gospodarskih (ob hitrem spreminjanju tudi družbenega ustroja) in drugih premikov ter procesov na Koroškem v okviru tega informativnega zapisa ne moremo podrobneje razčlenjevati, kaj vse bi bilo treba storiti, da bi narodnostno-odtujenalni trend ublažili in ustavili. Nekaj pa je zunaj dvoma — kakršna koli politika, ki se sklicuje na humanost in resnično demokracijo, nujno terja primarno tudi popravo starih krivic (podčrtal J. J.). Določitev (limitiranje) dvojezičnega ozemlja leta 1945 so tudi takratni koroški uradni krogi predstavljali javno kot popravo preteklega nasilja. Toda odlok deželne vlade iz leta 1958 je ta princip razveljavil in bistveno skrčil »dvojezično« ozemlje. Sicer pa je geneza urejevanja manjšinskega vprašanja po letu 1945 slej ko prej bolj negativna kot pozitivna, čeravno to ne pomeni zanikanja nekaterih pozitivnejših odločitev in ukrepov v minulih letih.

Kaj dejansko pomenijo spričo te splošne dediščine uradno napovedani letošnji ukrepi pristojnih avstrijskih organov za ureditev še odprtih manjšinskih vprašanj. Med predlogi z dne 22. marca 1972, sodi izvedenec za koroško vprašanja T. Zorn, zavzema prvo mesto načrt, po katerem naj bi uvedli dvojezične topografske napise v 205 naseljih južne Koroške, in to povsod tam, kjer so leta 1961 našteali v petih jezikovnih kategorijah (od osmih) vsaj dvajset odstotkov slovensko govorečega prebivalstva. Te jezikovne kategorije naj bi bile »slovenisch, slowenisch-deutsch, slowenisch-windisch ter deutsch-slowenisch in windisch-slowenisch«, medtem ko naj bi po opozorilih tiska odpadli slovenski jezikovni kategoriji »windisch-deutsch in deutsch-windisch«. Znano je, da je bilo med vsemi povojnimi ljudskimi štetji (tudi v primerjavi z lanskim) za Slovence najneugodnejše prav štetje iz leta 1961; opozoriti pa je, da je ne le slovenska, marveč tudi avstrijska strokovna literatura (tako avstrijski izvedenec Th. Veiter) opozorila na diskriminacijski značaj jezikovnega popisa leta 1961.

Kaj torej pomeni celovški načrt za koroške Slovence? Analiza (predstavniki Slovencev o tem niso bili obveščeni) načrta koroškega deželnega glavarja kaže, da je predlog v nasprotju s tistim določilom avstrijske državne pogodbe (3. odstavek člena 7), ki posebej naroča Avstriji, da je dolžna vpeljati v »upravnih in sodnih« okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim in mešanim prebivalstvom »označbe in napise topografskega značaja prav tako v slovenskem ali hrvaškem kot nemškem

jeziku«. Z drugimi besedami: ustrezno določilo člena 7 izhaja iz teritorialnega principa in sklenjenosti slovenskega in jezikovno mešanega območja južne Koroške, definiranega v mejah južnokoroških političnih (upravnih) in sodnih okrajev, vsekakor pa v okviru znane uredbe o dvojezičnem šolstvu iz leta 1945. V nasprotju s tem določilom, končuje T. Zorn, skušajo Avstrijci sedaj z zakonom razbiti teritorij slovenske manjšine in ga omejiti na vsega 205 med seboj marsikje tudi ozemeljsko nepovezanih naselij, da bi lahko s tem dokazali svojo že več desetletij poudarjano tezo o disperziji slovenskega življa med nemško narodnostno in jezikovno večino.

Kakor je moč razbrati iz časnikarskih poročil o srečanju (6. aprila 1972) med kvalificiranimi predstavniki slovenske manjšine v Avstriji in zveznim kanclerjem B. Kreiskim, je avstrijska vlada odločena tudi enostransko (als einseitige Massnahme durchführen) uveljaviti dvojezično topografijo na prej omenjenem skrčenem ozemlju, čeravno bi prizadeta manjšina štela to vprašanje še za naprej odprto. Zavrnila pa bo hkrati zahteve po vzporednem »ugotavljanju manjšine«. Kot stvarnejše znamenje dobre volje pa je moč oceniti napoved o ustanovitvi stalne (permanentne) komisije, ki bi bila pristojna za vsa manjšinska vprašanja in v kateri bi bili poleg Slovencev še predstavniki zvezne in deželne koroške vlade. Razumevanje med tem skoraj uro in pol trajajočim razgovorom so pristojni pokazali tudi glede uvajanja slovenščine kot drugega uradnega jezika na sodiščih in v upravi ter za večjo podporo kulturni dejavnosti Slovencev (povzemam po časopisnih poročilih).

Premalo je še elementov, da bi lahko meritorneje ovrednotili premik, do katerega naj bi prišlo po zadnjem sestanku koroških Slovencev s socialističnim avstrijskim kanclerjem Kreiskim. Vkljub (v glavnem) trpkim zgodovinskim izkušnjam ne bi bila na mestu že vnaprejšnja črnogledost. Nekaj pa je moč ob tem meritorneje pripisati: kot epilog oblikovanja posebne narodnostne zaščite za Slovence na Koroškem so ti napovedani parcialni ukrepi nezadostni in zavoljo tega nesprejemljivi, kot uvod v stvarnejša prizadevanja pa bi utegnili pomeniti bolj srečen in obetaven prijem za ureditev odprtih, že toliko let odlaganih vprašanj.